

Akkreditering og robusthet¹

Kunnskapsdepartementet har innført begrepet fagmiljøers robusthet som kvalitativt styringsparameter for universiteter og høyskoler². At institusjonene har robuste fagmiljøer ifølge departementet en forutsetning for å nå sektormålene om høy kvalitet i utdanning og forskning. Også NOKUTs styre har uttrykt interesse for problemstillinger knyttet til fagmiljøers robusthet og har ønsket en utredning/analyse med grunnlag i eget erfaringsmateriale, akkrediteringsrapporter, om temaet³. Denne aktuelle analysen belyser noen problemstillinger rundt temaet robuste fagmiljøer.

Robusthet er et kvalitativt og et relativt begrep som vanskelig lar seg identifisere gjennom en akkreditering. En akkreditering sier mer om et mulig grunnlag og forutsetninger for å utvikle robusthet i fagmiljøet til studiet, enn faktisk robusthet. Med dette som utgangspunkt tar denne aktuelle analysen opp hvordan temaet i vid forstand berøres av de sakkyndige komiteene ved akkreditering av mastergradsstudier i perioden 2004-2012. Fra dette materialet kan robusthet forstås til å være et spørsmål om fagmiljøets styrke og størrelse. De sakkyndige er opptatt av å se disse faktorene i sammenheng. De vurderer fagmiljøet som helhet og ser på sammensetning og fordelingen av kompetanse og uttaler seg om skjevfordeling eller feilprioritering med tanke på krav til undervisning, veiledning og FoU. Fagmiljøet skal være tilpasset antallet studenter, men skal verken bestå av for mange personer eller for få. Det skal verken være for stort eller for lite, for bredt eller for smalt. Miljøets samlede kompetanse skal være hensiktsmessig sammensatt, dekkende for studiets fagområde/r og hensiktsmessig fordelt på personene som inngår. Derfor må det konkluderes paradoksalt nok og kort sagt med at: Fagmiljøet skal være akkurat passe [...]

Robusthet og akkreditering

Det ligger ikke umiddelbart i begrepet robusthet hva det innebærer eller betyr for høyere utdanning. Robusthet er et kvalitativt og et relativt begrep som i denne sammenhengen bl.a. omfatter elementer som rekruttering, kapasitet, kompetanse, kompetanseheving og sammensetning og er derfor åpent for stor grad av skjønn, kontekstuelle og situasjonsbetingede vurderinger. Det vil være spørsmål om hva robusthet skal ses i forhold til, om det er grader av robusthet og om når går man fra å være robust til noe annet? På hvilket nivå skal robusthet i fagmiljøene vurderes? På institusjonsnivå, fagområdenivå, studienivå, emnenivå, avdelings- fakultetsnivå eller annet? Diskusjonen og svarene vil bli forskjellige avhengig av hvilket nivå man vurderer på og hvilken avgrensning og forståelse man legger til grunn.

I Tilstandsrapport for høyere utdanning 2013, under punkt 7.9 Robuste fagmiljøer, siteres følgende utsagn:

«Høgskolen har sårbare fagmiljøer innenfor xx og yy og rekruttering til disse områdene er utfordrende. Det er iverksatt tiltak for å sikre kapasiteten i fagmiljøene, blant annet med samarbeid med [...]» (s. 220)

¹ Deler av denne aktuelle analysen inngår i NOKUTs utredninger og analyser, rapport nr. 1/2014, Krav til fagmiljø i mastergradsstudier: Tilstrekkelig, tilpasset aktiv av Turid Hegerstrøm..

² Se Tilstandsrapport for høyere utdanning 2013, s 220.

³ Vedlegg til sak 086/11: Forslag til langtidsplan for tematiske prioriteringer

Rektor ved Høgskolen i Lillehammer, Bente Ohnstad uttaler følgende i Forskerforum 8/2013⁴:

«Vi har etablert sammenhengende studieløp med sterke fagmiljøer [...] vi har også satset friskt på nye studier der vi vet det er etterspurt kompetanse i arbeidslivet. Dette har gitt oss nye studentgrupper og ny fagkompetanse [...] På den måten har vi kunnet bygge opp mer robuste fagmiljøer [...]»

Sitatene illustrerer ulike nivåer og ulike problemstillinger som kan knyttes til begrepet robusthet og forståelsen av robuste fagmiljø, samtidig som det tydeliggjør mangfoldet i de institusjonsspesifikke behovene og utfordringene knyttet til begrepet.

NOU 2008-3 Sett under ett, ny struktur i høyere utdanning⁵, opererer på institusjonsnivået når utvalget omtaler robusthet, omstillingsevne og effektiv utnyttelse av ressursene i sammenheng. Det påpekes at:

«Store institusjoner har større mulighet til å frigjøre ressurser til nye satsinger, utvikle nye studietilbud når søkningen til de eksisterende svikter, til å finne alternative oppgaver for personale som det ikke er samme behov for lenger osv.» (s.73)

Begrepet robusthet omtales gjerne som det motsatte av smått, som igjen ofte brukes synonymt med begrepet sårbart. Robust blir da forstått som stort og sterkt, i motsetning til det som kan sies å være smått og sårbart, men også dette er relative begreper som må inn i en sammenheng for å gi mening og grunnlag for vurderinger, bedømming og beslutninger.

Det kan stilles spørsmål ved om robust er noe man umiddelbart er, eller om det er noe man må vise at man er, noe man må bygge opp, utvikle og vedlikeholde. Ut fra sitatene over med formuleringer som «iverksatt tiltak», «satset friskt», «omstillingsevne og effektiv utnyttelse av ressursene i sammenheng..», innebærer robusthet målrettet aktivitet over tid. Det er derfor et spørsmål om robusthet kan identifiseres på det forberedelsesstadiet en akkreditering er. Trolig vil man ikke kunne si så mye om et fagmiljøes robusthet i akkrediteringssammenheng hvor studiet ennå ikke er etablert. Andre forhold som tilsier at robusthet vanskelig lar seg identifisere gjennom en akkreditering er dels at en akkreditering innebærer innfrielse av minstekrav, noe som ikke er forenlig med en forståelse av robust som «stor og sterk». Dels er det et spørsmål om hva robusthet egentlig innebærer. Hvis robusthet innebærer noe annet enn det forskriften stiller krav om, vil det ikke fremkomme i akkrediteringsprosessen.

En akkreditering som sådan er derfor ikke egnet for å vurdere robusthet i et fagmiljø. Det en akkreditering kanskje kan si noe om er et mulig grunnlag og forutsetninger for å utvikle robusthet i fagmiljøet til studiet, mer enn faktisk robusthet. Robusthet er ikke et begrep som anvendes i forskriften eller veiledningsmaterialet til denne. I den grad de sakkyndige vurderingene til søknader om akkreditering sier noe om robusthet vil det derfor være et uttrykk for deres egen forståelse av begrepet, også kanskje ut fra at det er et begrep i tiden.

⁴ Forskerforum nr. 8/2013, debatt s. 38

⁵ Stjernøutvalgets innstilling

Hva sier de sakkyndige om robusthet?

Sitatene i dette avsnittet er hentet fra et prosjekt om fagmiljø i mastergradsstudier ved statlige og private høyskoler, analysert gjennom vurdering av søknader om akkreditering i perioden 2004 – 2012 (Hegerstrøm 2014, jf. fotnote 1). Materialet omfatter 154 søknader om mastergrad.

Hva sier de sakkyndige om robusthet i sine vurderinger av søknader om akkreditering av mastergrader? Hvilken forståelse av robusthet kommer til syne gjennom vurderingene?

Begrepet robust/robusthet forekommer først i vurderinger fra 2011:

«Vi vil råde HiX til å gjøre studiet mer robust ved å øke antallet personer som har ansvar for hvert enkelt fag. Styrking av robustheten kan gjøres ved å fokusere på å kvalifisere egen fagstab, eller ved å knytte til seg flere i ll'er-stillinger.»

«Vi anser att den största bristen är att det vid HiX saknas en tillräckligt robust forskningsmiljö för att ge undervisning i yy på den nivå som krävs [...] Vi föreslår att sökande överväger att förstärka yyämnet med minst en fast anställd forskare med de meriter som krävs. Alternativt utesluts yyämnet i en förnyad ansökan [...]»

«Det er minst to fagpersonar knytt til alle dei sentrale fagområda på utdanninga, noko som gir grunnlag for fagleg sparring, ulikskap og robusthet ved sjukdom eller ekstern aktivitet.»

«Fagmiljøet fremstår som sterkt og robust. Fagmiljøet er bredt sammensatt og dekker alle relevante fagområder som inngår i masteren. Miljøet er forskningsaktivt. Dette teller positivt med tanke på å sikre forskningsbasert undervisning og relevant opplæring.»

Alle disse kommentarene knytter robusthet til størrelsen på fagmiljøet, miljøets kompetanse og hvordan denne dekker bredden i studiet. Motsatsen til begrepet robusthet er antatt å være begrepet sårbar/sårbarhet. Slik dette fremkommer i vurderingene er også dette i stor grad knyttet til størrelsen på fagmiljøet og vurderinger og råd om å begrense sårbarheten kan forstås som råd for å styrke robustheten.:

«Med tanke på miljøets sårbarhet i og med at kjernegruppen er forholdsvis liten, bør det utarbeides et program for rekruttering.»

«Fagmiljøet oppfyller klart kravene som settes, men er fremdeles sårbare med tanke på antall personer i toppstillinger. Høgskolen bør gjøre en sårbarhetsvurdering av fagmiljøet for å sikre at det ved for eksempel sykdom hos en ansatt er andre i fagmiljøet som kan dekke undervisningen.»

«Vi ser det som essensielt at HiX er seg denne utfordringen bevisst, og gjør en sårbarhetsanalyse i forhold til hva som skal skje med studiet dersom en eller flere av de sentrale personene slutter. HiX bør gjennomføre en intern sårbarhetsanalyse i forhold til faglige ressurser på studiet.»

Med tanke på den relativ korte tiden som begrepet robust/robusthet har hatt til å etablere seg og befestes som et sentralt begrep i høyere utdanning, er det ikke å vente at det skal finnes så mange vurderinger og komiteer som har tatt begrepet i bruk. Begrepsinnholdet, slik det er antydnet gjennom sitatene over, derimot inngår i flere vurderinger, men sagt med andre ord.:

«Fagmiljøet er svært omfattende i antall, men er godt tilpasset det undervisnings-, veilednings- og forskningsbehovet som skal dekkes. Det er et bredt og høyt kompetent fagmiljø som er knyttet til studiet. Både andelen med førstestillingskompetanse og andelen professorer er høyere enn kravet.»

Denne vurderingen er avgitt til en søknad som ble akkreditert 20.12.2010. Den inneholder mange av de elementene som i det foregående er tillagt begrepet robusthet. Hadde vurderingen blitt avgitt på et senere tidspunkt, ville de sakkyndige kanskje ha karakterisert dette fagmiljøet som svært robust. En forståelse av robust/robusthet kan derfor like gjerne uttrykkes gjennom andre ord og tilgrensende tema.

Et slikt tilgrensende tema kan for eksempel være spørsmålet om stabilt fagmiljø:

«Staben er liten, og det kan derfor være en fare for at det gis for få ressurser til både å kunne ivareta FoU-arbeid, den nødvendige stabilitet og kvalitetssikring med tanke på utvikling av faget.»

«Ved X's opprykk til professor, og vurdering av de øvrige i kjernegruppen mht. faglig og vitenskapelig produksjon og temasentrering finner komiteen en stabil kjernekompetanse som er egnet til å videreføre og utvikle et masterstudium innen det aktuelle temaet.»

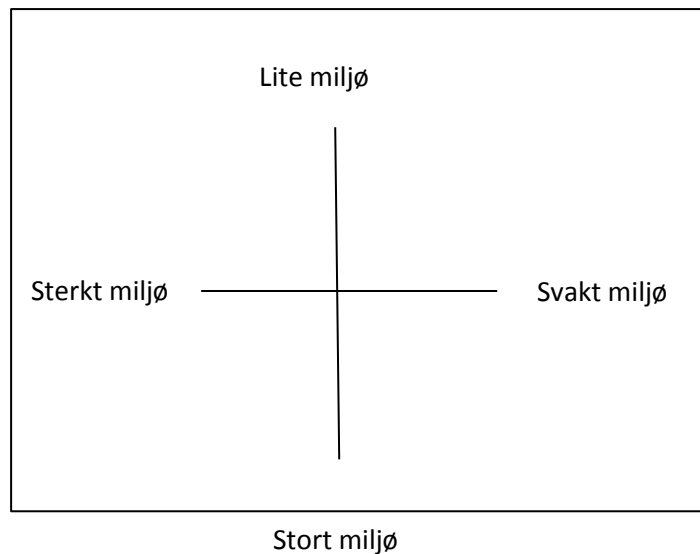
«Fagmiljøet må sies å være svært stabilt. Ingen av de ansatte har midlertidig tilknytning, og de ansatte har til dels vært knyttet til institusjonen i lang tid og har således hatt anledning til å utvikle felles faglig samarbeid og plattform.»

Ut fra en forståelse av robusthet som noe som må bygges opp, utvikles og vedlikeholdes, har dette temaet alltid vært en stor del av komiteenes vurdering, all den tid forslag til videre utvikling inngår som en del av deres mandat. Utvikling av faget, studiet og fagmiljøet inngår som en integrert del av de sakkyndiges vurdering og det kan ligge mye arbeid og omtanke i deres forslag og vurderinger.

Robusthet; et spørsmål om styrke og størrelse

Fagmiljøers robusthet omtales gjerne innenfor en forståelse av forholdet mellom styrke og størrelse. Spørsmålet er om dette forholdet er et absolutt i grupperingene stort og sterkt, smått og svakt eller om det kan nyanseres slik det er skissert i figuren under:

Figur 1. Mulige variasjoner i fagmiljøers styrke og størrelse

Figuren antyder at det også kan finnes miljøer som kan kategoriseres som lite og sterkt, eller stort og svakt og indikerer at også disse begrepene trenger en forklaring. Eksempelvis kan et stort miljø vurderes som svakt hvis kompetansen ikke dekker studiets fagområder, på samme måte som et lite miljø kan vurderes som sterkt dersom kompetansen vurderes til å dekke fagområdet på en god måte.

I det videre skal styrke og størrelse omtales ut fra krav til akkreditering.

Styrke ved akkreditering

Et fagmiljøes styrke ved akkreditering omtales og vurderes ut fra noen fastsatte minstekrav om en viss prosent ansatte i hovedstilling, og en prosentvis fordeling av antallet professorer og øvrige førstekompetente.

I tillegg til de 154 søknader om mastergrad som inngår i prosjektet om fagmiljø, er det foretatt en gjennomgang av sakkyndige vurderinger for ytterligere 31 søknader om akkreditering av bachelorgrads- og doktorgradsstudier og revidering av 16 studietilbud på ulike nivå som beholdt sin akkreditering, til sammen 201 sakkyndige vurderinger.

De sakkyndige vurderingene ble kategorisert som henholdsvis positiv, nøytral og negativ.

I kategorien positiv har de sakkyndige avgitt en hovedsakelig positiv og rosende uttalelse om fagmiljøet, mens de i kategorien nøytral hovedsakelig har holdt seg til å konstatere at kravene til akkreditering hva gjelder fagmiljøet, er tilfredsstillende innfridd. I kategorien negativ plasseres de sakkyndige vurderingene hvor de sakkyndige har avgitt en hovedsakelig negativ, kritisk uttalelse selv om deres konklusjon var at kravene til akkreditering var innfridd.

Resultat av denne gjennomgangen viste 61 % positive/nøytrale vurderinger og 39 % negative. Det er grunn til lettelse og begeistring over at så pass mange fagmiljø oppnår aksept og til dels anerkjennelse fra de sakkyndige komiteene. Det er likevel noe urovekkende at over 1/3 av de studietilbudene som inngår i denne opptellingen har utfordringer med å innfri de minstekrav til fagmiljøet som settes gjennom NOKUTs forskrift. Satt inn i en robusthetsterminologi formulert som

sterk/svak, kan det argumenteres for at over en tredjedel av de akkrediterte studiene vurderes til å ha et dårligere utgangspunkt for å utvikle fagmiljøenes robusthet enn de øvrige. Generelt må det kunne antas at jo dårligere utgangspunkt, jo vanskeligere vil det kunne vise seg å løfte fagmiljøets kompetanse og kvalitet ut over minimumskravene.

Størrelse ved akkreditering

Fagmiljøets faktiske størrelse skal være tilpasset forskriftens krav om plan for studiet, undervisningen, veiledningen og FoU. Det skal ha tilstrekkelig kompetanse og være tilstrekkelig for å kunne ivareta nødvendig FoU. I tillegg skal fagmiljøet drive aktiv FoU og være aktiv i nasjonalt og internasjonalt samarbeid. Det gir likevel institusjonene stor frihet til å utforme og dimensjonere fagmiljøet etter egne faglige, pedagogiske, didaktiske, strategiske og kanskje ikke minst økonomiske vurderinger. Det gir også de sakkyndige et stort rom for å utvise skjønn i sine vurderinger. Dette åpner for betydelige variasjoner i forståelsen av og begrunnelsene for de enkelte fagmiljøenes faktiske størrelse.⁶

Til prosjektet om fagmiljø i mastergradsstudier er det beregnet en student-/lærerratio ut fra oppgitt antall fulltids studenter ved full drift av studiet sett i forhold til antall lærerårsverk.

Den laveste registreres til 1,06, noe som innebærer et tilnærmet 1:1-forhold mellom studenter og lærere. Her uttaler komiteen at «dette synes tilfredsstillende». Den høyeste ratioen registreres til 18,2. Komiteen påpeker her at: «Selv om en stor del av den daglige veiledningen nok vil skje ute i xx, bør den samlede stillingsressursen knyttet til studiet ikke være mindre enn det som fremkommer i søknaden dvs. 2,2 årsverk.»

Mellom disse ytterpunktene registreres det store variasjoner og spredning både mellom institusjonene, internt i institusjonene og i de ulike fagfeltene.

Stikkprøver viser at for en vurdering av fagmiljøets størrelse kan ikke student/lærer -ratioen ses isolert fra det antallet personer det er utledet fra.:

«HiX er selvsagt oppmerksomme på at med en liten stab for et enkelt studium er situasjonen sårbar.»

«Fagmiljøet er stort nok til å ivareta både undervisnings- og rettleiingsbehovet [...]»

«... det er ikke tvil om at den samlede ressursinnsatsen er tilstrekkelig i forhold til studiet.»

I disse eksemplene befinner student/lærer -ratioen seg mellom 3 og 3,9. De sakkyndige komiteene vurderer likevel fagmiljøets størrelse forskjellig. Den første uttalelsen, som komiteen vurderer som liten, baseres på et studentantall på 15, fordelt på 5 årsverk lærerkapasitet. Den andre uttalelsen som vurderer fagmiljøet som stort nok, baseres på et studentantall på 35 og 10 lærerårsverk, mens den tredje uttalelsen som ikke levner noen tvil om at innsatsen er tilstrekkelig har tilsvarende 25-8. I

⁶ For Phd-studier er det fastsatt et minimumskrav om at institusjonen skal dokumentere kapasitet og rekrutteringspotensial til å knytte minst 15 doktorgradsstudenter til studiet i løpet av fem år etter oppstart, og sannsynliggjøre at den kan opprettholde et doktorgradsmiljø med minst 15 doktorgradsstudenter. Til dette antallet studenter er det krav om et minimum på 8 årsverk tilfredsstillende fagkompetanse.

så måte sier ikke et forholdstall noe om fagmiljøets faktiske størrelse og tilpasning til studentantallet. Tilsvarende forskjelligheter observeres også ved andre ratioer.

Ut fra den antagelse at institusjonene har foretatt kvalitativt gode begrunnelser og beregninger for dimensjonering av ressursene til det enkelte studium, er det ikke gitt hvilken betydning denne spredningen har for utdanningskvaliteten og studentenes læringsutbytte. Men det må være lov til å stille spørsmålet om denne variasjonen og spredningen kan være et uttrykk for at dimensjonering av fagmiljøet også innebærer elementer av et tilfældighetenes spill.

Styrke og størrelse; akkurat passe

Det er ikke bare antall årsverk som er gjenstand for de sakkyndiges interesse. Også antallet personer disse årsverkene deles på har betydning:

«Mange deltidsstillinger kan føre til en uønsket fragmentering av studietilbudet.»

«Man kan anta at det kan bli problematisk med koordinering, kontinuitet og engasjement med så mange lærere med så liten innsats.»

Sakkyndige komiteer som vurderer miljøet for stort eller for bredt eller at det består av for mange personer argumenterer med fare for fragmentering eller dårlig kontinuitet av studiet. De sakkyndige som vurderer at miljøet er lite eller for lite, argumenterer med fare for personavhengighet eller overbelastning av miljøet:

«Gruppen kan synes for liten til å kunne beherske alle oppgavene som masteren krever i tillegg til egen FoU.»

«Dokumentasjonen viser at fagmiljøet dekker fagområdet på en tilfredsstillende måte, men at kompetansen kan være svært personavhengig og derfor vil studiet kunne være sårbart på enkelte punkt.»

«Slik det framstår nå er fagmiljøet helt avhengig av enkeltpersoner for å kjøre hvert fag.»

I begge disse ytterpunktene uttrykker de sakkyndige en bekymring for sårbarhet i studiet. De vurderer fagmiljøet som helhet og vurderer dermed fagmiljøets styrke og størrelse i sammenheng. De vurderer fagmiljøets sammensetning og fordelingen av kompetanse og uttaler seg om skjevfordeling eller feilprioritering med tanke på krav til undervisning og veiledning.

Fagmiljøet skal være tilpasset antall studenter, men skal verken bestå av for mange personer eller for få. Det skal verken være for stort eller for lite eller for bredt eller for smalt. Miljøets samlede kompetanse skal være hensiktsmessig sammensatt, dekkende for studiets fagområde/r og hensiktsmessig fordelt på de personene som inngår. Konklusjonen blir derfor paradoksalt nok og kort sagt: Fagmiljøet skal være akkurat passe [...]

Artikkelen er skrevet av Turid Hegerstrøm.